

Uvodne besede

Amalija Maček, Marija Uršula Geršak, Jasmina Markič

Živimo v svetu, ki se spreminja z nesluteno hitrostjo. Globalizacija, migracije, podnebne spremembe, vojne, zdravstvene in socialne krize, merkantilizacija človekovih dejavnosti, digitalizacija in umetna inteligenca, razcvet avtoritativnih vlad, spreminjajoči se svetovni red in vrednote so nas pahnili v globoko negotovost, ki zaznamuje naše osebno in poklicno življenje. Negotovost, ki nam zastavlja vprašanje, kaj nas čaka, kako bomo živeli novo geografsko, poklicno, družbeno in politično stvarnost. Pereča vprašanja in izzivi, s katerimi se srečujemo tudi prevajalci in tolmači¹, ker še ne vemo, kakšne so dejanske razsežnosti vseh sprememb, ki se jih ne moremo povsem zavedati, še manj predvideti. Negotovost in strah pa lahko, med drugim, vplivata na kakovost življenja, na kršenje človekovih pravic, na povečanje nestrpnosti.

Prav s povečanjem nestrpnosti in kršenjem človekovih pravic smo se zlasti tolmači v Evropi srečali ob velikem migracijskemu valu leta 2015. In stanje se do danes ni izboljšalo. Na našem področju predvsem zato, ker smo se soočili in se še soočamo z velikim pomanjkanjem tolmačev iz jezikov, ki so v Evropi redko zastopani (farsi, različni afriški jeziki, albanščina, arabščina ...). Prav tako se je pokazala velika potreba po skupnostnem tolmačenju, premagovanju kulturnih razlik in po empatiji tolmačev. Nato nas je pretresla epidemija COVID-a, ko smo morali v večji meri poseči po orodjih in programih, ki so nam omogočali tolmačenje na daljavo, ter se jih v zelo kratkem času privaditi. In tu je še tehnološka revolucija, zlasti razvoj umetne inteligence, ki dodatno pripomore

1 V tej monografiji so izrazi, zapisani v moški slovnični obliki, uporabljeni kot nevtralni.

k negotovosti prav v našem poklicu prevajalcev in tolmačev. V zadnjih mesecih smo bile urednice te monografije na dveh mednarodnih konferencah z našega poklicnega področja in obe sta se posvečali izključno izzivom in bojaznim, ki jih za nas predstavlja umetna inteligenca. Kljub vsemu smo za našete težave uspeli najti tudi nekatere rešitve ali pa jih še iščemo. Dolžnost in poklicanost akademskega okolja je, da o vseh teh izzivih razmišlja ter razpravlja, ne glede na to, da bodo naše ugotovitve zagotovo zahtevale nenehne posodobitve, spremembe in izboljšave. Naša odgovornost in velik privilegij kot izobraženih oseb je med drugim, da prenašamo znanje na mlajše generacije, da oza-veščamo in smo znanilci sprememb, ki bodo potrebne tudi v našem poklicu.

V Sloveniji se prevajalci in tolmači srečujemo s številnimi težavami (nekatero so ome-njene tudi v prispevkih), kot so skopo poznavanje našega dela s strani naročnikov in institucij, občasne slabe delovne razmere, nerazumni roki, nizka in zakasnela plačila, prevajalske agencije, ki včasih pomenijo nelojalno konkurenco in ne zagotavljajo kako-vosti storitve ter še bi lahko naštevali. Po drugi strani pa je dejstvo, da je vsaj področje sodnega tolmačenja relativno dobro urejeno (glej Horvat Šimonka in Zupan). Imamo uradni seznam sodnih tolmačev, zakon, ki določa priporočene honorarje, in tri stro-kovna združenja, ki skrbijo za naše pravice, pogoje in kakovost dela (glej Rovar, Ivelja, Kutin, Pignar Tomanič; Osolnik Kunc in Malovrh). Poleg tega smo obvezani k stal-nemu usposabljanju in izobraževanju, kar zagotovo tudi prispeva h kakovosti storitev. Več regulative bi morda zahtevala druga področja, kot je skupnostno tolmačenje (glej Mikolič Južnič in Kocijančič Pokorn).

* * *

Zamisel o monografiji se je porodila znotraj kroga predavateljev na programu Stro-kovnega izpopolnjevanja tolmačev za sodišča in urade, ki se izvaja vsako drugo leto na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (glej Maček), ker želimo prispevati k premi-sleku o vlogi prevajanja in tolmačenja danes, predvsem v Sloveniji in izpod peres naših strokovnjakov, ter obenem analizirati, kje se trenutno nahajamo. Drugi, verjetno še po-membnejši razlog pa je, da so udeleženci enoletnega programa Strokovnega izpopolnje-vanja tolmačev za sodišča in urade večkrat izrazili željo po preglednih pisnih gradivih v slovenščini, da se pripravijo na predavanja ali izpite in da jih lahko uporabljajo tudi po končanem usposabljanju. Želeli so si gradiv, ki bi se osredotočala na vlogo prevajalca in tolmača ter vsebovala primere iz prakse. Udeleženci, ki prihajajo iz tujine, potrebujejo predvsem natančne prikaze slovenskega pravnega sistema in gradivo za izdelavo glosar-jev za jezike, za katere v Sloveniji žal še ni na voljo študijskih programov ali slovarjev. Po drugi strani pa se strokovnega izpopolnjevanja pogosto udeležujejo tudi že zapriseženi

sodni tolmači, ki želijo poglobiti svoje znanje. Ti že poznajo postopke in izzive v praksi ter bi si želeli bolj poglobljeno, strokovno in znanstveno gradivo. Teme, obravnavane v monografiji, so zato osvetljene tako s teoretičnega kot praktičnega vidika. Naša želja je pripomoči k izobraževanju in usposabljanju kakovostnih prevajalcev in tolmačev, ki bodo dobri strokovnjaki, družbeno odgovorne osebe ter aktivni udeleženci komunikacije, v kateri imajo, nenazadnje, odločilno in zelo odgovorno vlogo.

Pravica biti slišan. Izzivi in projekti na področju sodnega in skupnostnega tolmačenja in prevajanja je verjetno ena najobsežnejših slovenskih znanstvenih monografij s področja (predvsem) sodnega tolmačenja, s področja izobraževanja tolmačev, raziskovalnih projektov in delovanja strokovnih združenj. Prispevki pravnikov, jezikoslovcev in tolmačev osvetljujejo področje z različnih vidikov – od slovenskih in evropskih predpisov, ki urejajo status (sodnih) tolmačev, prek zakonodaje s področja kazenskih, civilnih in upravnih postopkov do konkretnih primerov izzivov, s katerimi se tolmači srečujejo v praksi. Monografija je nastajala več let in predstavlja prerez stanja v zadnjih letih, posebej dragocene so povezave do spletnih gradiv in že izvedenih projektov ter prikazi delovanja akademskih ustanov in društev. Urednice smo se odločile za vključujoč pristop z namenom povezovanja številnih strokovnjakov, ki si prizadevajo za primerne okvirne razmere in kakovostno delo ustrezno izobraženih (sodnih) tolmačev, ker smo prepričane, da lahko le s sodelovanjem in povezovanjem dosegamo dobre rezultate. Vključujoči pristop se nanaša tudi na teme prispevkov, ki so zelo raznovrstne.

Namen monografije je torej celovit prikaz dejavnosti, zakonodaje ter izzivov na področju tovrstnega prevajanja in tolmačenja v Sloveniji, predvsem pa poudariti pomen kakovosti, ki ni le vprašanje obvladovanja slovničnih pravil, temveč dejansko lahko vpliva na izid postopkov in ohranjanje ali kršenje človekovih pravic. Sodni tolmač lahko vsekar kroji usodo posameznika (na primer v azilnem postopku), v skrajnem primeru gre lahko celo za življenje. Visoko raven kakovosti lahko dosežemo le s stalnim izobraževanjem, preverjanjem ter sledenjem spremembam na področju zakonodaje, tehnologije in družbe.

Most med prevodoslovno-jezikoslovno in pravno stroko vzpostavljajo že uvodne besede sodnice Andreje Sedej Grčar, ki izpostavlja pomembno vlogo nepristranskih in strokovnih sodnih tolmačev pri zagotavljanju temeljnih pravic (*fair trial*). Zastavlja tudi zanimivo vprašanje, kaj pomeni, da ima vsakdo pravico, da je deležen tolmačenja v »svoj« jeziku, in poudarja, da tolmačenje ne sme predstavljati tolmačeve interpretacije pravnega postopka.

Na podlagi prejetih prispevkov so se izoblikovali trije vsebinski sklopi.

Drugi sklop, z naslovom **Tolmačenje v policijskih, kazenskih, civilnih, družinskih in upravnih postopkih ter specifika tolmačenja za otroke in mladostnike**, je posvečen predvsem pravnim vsebinam, s poudarkom na zakonodaji, ki je temelj bodisi kazenskih (Fock), civilnih (Dolar Božič in Markič) ali upravnih postopkov, predvsem postopka za pridobitev mednarodne zaščite (Greif). Pri vsem tem gre vselej za zagotavljanje pravičnega sojenja ali pravičnega postopka. Na podlagi pravne podlage avtorji prispevkov nato osvetlijo še vlogo in izzive tolmačev, njihovo pripravo, plačilo, predstavijo pa tudi dokumente, s katerimi se ti srečujejo na različnih stopnjah pravnih postopkov. Poklic sodnega tolmača je za razliko od konferenčnega in skupnosodnega tolmača, ki večinoma tolmačita le ustno, specifičen tudi glede tega, da sodni tolmači poleg ustnega tolmačenja tudi (ali predvsem) prevajajo pisne dokumente ter za ustreznost prevoda jamčijo s svojim osebnim žigom in imenom. Izkušeni sodni tolmači posamezne korake postopkov in predvsem načine premoščanja medkulturnih razlik včasih poznajo bolje od pravnih teoretikov. Ta, osrednji del monografije na enem mestu združuje bogato znanje vrhunskih in izkušenih znanstvenikov ter sodnih tolmačev, pogosto v isti osebi. Posebne pozornosti so deležni prevajanje dokumentov družinskega prava (Markič) in pa pravice otrok, kjer je zakonodaja sicer urejena, vendar so v praksi pogosto preslišani in prepoznajo se predpostavljajo, da na primer v azilnem postopku nimajo lastnega mnenja ter da v njihovem imenu lahko govorijo skrbniki ali starši (Samobor).

Tretji sklop, z naslovom **Projekti, raziskave in izobraževalni programi**, je prerez projektov in izobraževalnih dejavnosti, ki so jih akademske ustanove ali profesionalna združenja izvajala v zadnjih letih. Tudi tu prispevki izhajajo iz zakonodaje, ki ureja posamezno področje. Posebej dragocene so številne povezave do spletnih gradiv. Prvi prispevek tega razdelka govori o do sedaj izvedenih štirih Strokovnih izpopolnjevanjih tolmačev za sodišča in urade na Filozofski fakulteti v Ljubljani, in sicer na kratko predstavlja strukturo izobraževanja, do sedaj vključene jezike ter nekatere prednosti in slabosti programa (Maček). Kolegica in kolega z Univerze v Mariboru podrobno predstavita razlike na področju predpisov o imenovanju in preverjanju sodnih tolmačev ter njihove delovne razmere v Sloveniji in na Hrvaškem (Horvat Šimonka, Zupan). Posebej zanimiva sta vprašanje prevzemanja odgovornosti in vodenje evidence overjenih prevodov. Iz članka je razvidno, da v Sloveniji ni obvezno, da bi kandidati za sodne tolmače opravili kakršnokoli usposabljanje, preden pristopijo k izpitu. Sledi prikaz splošnega delovanja in predvsem strokovnih izobraževalnih seminarjev, ki jih v vseh letih svojega obstoja skrbno organizira Društvo prevajalcev in tolmačev Slovenije – DPTS z močno sekcijo sodnih tolmačev, ki je edino član Evropskega združenja pravnih tolmačev in prevajalcev

EULITA (Rovan, Ivelja, Kutin, Pignar Tomanič). Sledi predstavitev Združenja stalnih sodnih tolmačev in pravnih prevajalcev Slovenije SCIT, prispevek pa se osredotoča predvsem na zanimivo zgodovino certificiranja, izpopolnjevanja in preverjanja kakovosti sodnih tolmačev v Sloveniji (Osolnik Kunc). Društvo znanstvenih in tehničnih prevajalcev Slovenije DZTPS predstavlja svojo dolgoletno tradicijo in številne izkušnje na področju izobraževanja sodnih tolmačev (Malovrh). Nemškemu pravnemu sistemu in terminologiji je posvečen spletni projekt odprte znanosti, ki uporabnikom omogoča seznanitev s terminologijo v nemškem, angleškem in slovenskem jeziku ter nekaterimi konkretnimi primeri (Gruntar, Plesničar). Tako kot drugi sklop tudi tretjega zaključujemo s temo, za katero bi si želeli, da zbudi pozornost – poseben pomen strokovne, tolmaške in psihološke usposobljenosti tolmačev za otroke, ki so posebej ranljivi udeleženci v postopkih ali celo žrtve kaznivih dejanj, kakor prikazuje projekt priprave izobraževalnih seminarjev v sklopu skandinavske ustanove Barnahus, ki deluje tudi v Sloveniji (Biffio Zorko, Biber).

Urednice se zahvaljujemo vsem avtoricam in avtorjem prispevkov za profesionalno in odzivno sodelovanje. Zahvaljujemo se Založbi Filozofske fakultete UL in njenemu vodji Juretu Preglauu ter Evi Vrbnjak za njuno strokovno in potrpežljivo spremljanje na tej dolgi poti ter lektorici Anji Muhvič za skrbno in vsebinsko relevantno lektoriiranje. Sourednici se še posebej prisrčno zahvaljujeva prof. dr. Jasmini Markič, ki je s svojimi profesionalnimi izkušnjami kot konferenčna in sodna tolmačka, kot ena prvih predavateljic tolmačenja pri nas in za institucije EU v Bruslju ter kot znanstvenica z bogatim opusom in natančnim pogledom bistveno prispevala k nastanku in podobi te monografije.

Monografijo smo zasnovali in na vsaki stopnji procesa pripravljale z veseljem, zato ji želimo, da bi bila bralcem v pomoč in da bi v slovenski prostor vnesla duha sodelovanja.